

До спеціалізованої вченої ради
ДФ 108.106.2026
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Змієнка Всеволода, 2, м. Одеса, 65082

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу
ОСТРОЇ ВІКТОРІЇ АНАТОЛІЇВНИ

на тему:

**«СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
МІГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ»**,

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 10 «Природничі науки»
за спеціальністю 106 «Географія»

Аналіз дисертаційної роботи **Острої Вікторії Анатоліївни «СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія» з галузі знань 10 «Природничі науки», дає змогу зробити висновок щодо її актуальності, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності та значущості отриманих результатів, наукової новизни, теоретичної та практичної цінності й надати загальну оцінку дисертації.

Актуальність теми виконаної роботи.

Дисертаційна робота є своєчасним і значимим дослідженням, тема якого набула безумовної гостроти у зв'язку з повномасштабною агресією Російської Федерації проти України. Глибина міграційних трансформацій в реаліях сьогодення є найбільшою в новітній українській і загальноєвропейській історії. Скорочення населення з 52 млн осіб у 1989 р. до 41 млн у 2022 р., збільшення внутрішньо переміщених осіб до 7 млн у травні 2022 р. і водночас зовнішня міграція до тих же 7 млн громадян формують суттєвий виклик подальшого існування держави та обумовлюють нагальні дослідження, якому не відповідає жодна з наявних монодисциплінарних наукових систем.

Суспільно-географічний підхід, обраний авторкою, є методологічно виправданим вибором, оскільки дозволяє подолати обмеженість статистичного та соціологічного апаратів дослідження. Розгляд міграційних трансформацій як явища просторової організації суспільства відкриває більші аналітичні можливості, недоступні в рамках окремих дисциплін.

Усе вище указане обґрунтовує актуальність пропонованого дисертаційного дослідження здобувача.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрям дисертаційного дослідження пов'язаний із науковою темою кафедри економічної та соціальної географії і туризму геолого-географічного факультету «Особливості формування регіональних рекреаційних комплексів в Українському Причорномор'ї» (НДР № 316, номер державної реєстрації 0121U113483). Окремі результати дослідження отримано за участі автора у міжнародних дослідницьких проєктах, присвячених проблемам вимушеного переміщення населення, міграційних викликів та інтеграційних процесів в Україні і державах ЄС.

Наукова новизна отриманих результатів.

Дисертаційна робота здобувачки є самостійно виконаним комплексним науковим дослідженням, в якому викладено авторський погляд на вивчення теоретичних та практичних проблем міграційних трансформацій в регіонах України та має наукову новизну, яка визначена тим, що

вперше:

- розроблено цілісну суспільно-географічну концепцію міграційних трансформацій, яка обґрунтовує їх трактування не як сукупність окремих міграційних подій, а як єдиний динамічний просторово-часовий процес, що охоплює сукупність глибоких якісних і кількісних змін у масштабах, структурі, спрямованості та інтенсивності міграційних потоків і визначає траєкторію змін у демографічній, соціально-економічній, розселенській і геополітичній структурах суспільства;
- запропоновано авторське визначення категорії «міграційні трансформації» як суспільно-географічного поняття, що інтегрує трудові, вимушені і структурно-демографічні форми просторової мобільності населення в єдиному просторово-часовому континуумі;
- розроблено чотирирівневу класифікаційну схему міграційних трансформацій (тип – підтип – вид – підвид) з включенням просторового різновиду (рівноважного, зовнішньо-міграційного, внутрішньо-міграційного) і повним аналітичним кодуванням за схемою «Тип.–Підтип–різновид–Вид(Підвид) – [новітня тенденція]», що забезпечує максимальну деталізацію класифікації регіонів і їх порівняльний аналіз;
- здійснено типізацію міграційних трансформацій регіонів України за період 2002–2021 рр., що доводить виразну просторову поляризацію міграційної системи країни;
- запропоновано SWOT- і TOWS-матриці для стратегічного аналізу зовнішньої вимушеної міграції українців і обґрунтовано три сценарії повернення біженців (оптимістичний, базовий, песимістичний) з визначенням

шести стратегічних пріоритетів регіональної міграційної політики на період 2025–2030 рр.;

удосконалено:

- удосконалено понятійно-категоріальний апарат суспільно-географічного дослідження міграційних процесів шляхом уточнення співвідношень між базовими поняттями та впорядкування системи наукових понять для їх аналізу в умовах сучасних геополітичних викликів;
- методику суспільно-географічного аналізу міграційних трансформацій шляхом поєднання кількісного аналізу в межах внутрішньої і зовнішньої міграції з графічною візуалізацією часових траєкторій і параметричною оцінкою їх стабільності, динамічності та новітньої тенденції;
- підходи до аналізу демографічних профілів внутрішньо переміщених осіб з виокремленням основних типів профілів за віковою структурою населення;
- класифікаційну схему чинників міграційних трансформацій з обґрунтуванням механізму їх кумулятивного підсилення та взаємозалежного впливу на формування регіональних особливостей міграційних процесів;
- періодизацію міграційних трансформацій в Україні шляхом виокремлення п'яти етапів розвитку та встановлення їх просторово-часової послідовності і якісних відмінностей;
- методичні підходи до кореляційного аналізу зв'язків між соціально-економічними показниками і параметрами міграційних трансформацій з використанням коефіцієнтів Пірсона і Спірмена, що забезпечило кількісне визначення впливу рівня заробітної плати, обсягу валового регіонального продукту на душу населення, рівня безробіття та розвитку соціальної інфраструктури на просторовий розподіл внутрішньо переміщених осіб і структуру міграційних потоків в регіонах України;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні засади суспільної географії міграційних процесів як чинника територіальної трансформації регіональних соціогеосистем з уточненням їх ролі у формуванні просторової поляризації та центр-периферійної структури;
- підходи до інтерпретації класичних міграційних концепцій у контексті воєнних і поствоєнних процесів із урахуванням специфіки взаємодії виштовхувальних і притягувальних чинників;
- підходи до застосування концепцій поляризованого розвитку і центральних місць у дослідженні міграційних трансформацій з уточненням ролі агломерацій як полюсів тяжіння та периферійних регіонів як зон відтоку населення;

- методологічні підходи до сценарного прогнозування міграційних процесів на основі визначення системи ключових параметрів і використання експертного оцінювання.

Практичне значення отриманих дисертантом результатів.

Дослідження Острої В.А. містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати розв'язують низку важливих науково-практичних завдань. Головні досягнення автора – авторська концепція міграційних трансформацій (МТ) з 20 положеннями, чотирирівнева класифікаційна схема з повним аналітичним кодуванням, типізація регіонів за 2002-2021 рр. і SWOT/TOWS-матриці із сценарним прогнозуванням. Удосконалені результати, зокрема методика кореляційного аналізу зв'язків між соціально-економічними показниками і параметрами МТ та вдосконалена класифікаційна схема чинників, органічно доповнюють новизну і свідчать про системний характер виконаного дослідження.

Авторська типізація регіонів за типами МТ і запропонована система стратегічних пріоритетів на 2025-2030 рр. є готовим аналітичним продуктом для Міністерства соціальної політики, МЗС, обласних військових адміністрацій і органів місцевого самоврядування. Три сценарії повернення біженців з прив'язкою до системи вихідних умов дозволяють адаптувати стратегію залежно від реального перебігу подій.

Практична цінність дисертації підкріплена чотирма актами впровадження в органах влади і виробничих організаціях, а також у освітній процес кафедри економічної та соціальної географії і туризму ОНУ імені І.І. Мечникова при викладанні 5 освітніх компонент («Основи суспільної географії», «Основи регіоналістики», «Економічна і соціальна географія України», «Глобалістика та регіональна інтеграція» та «Регіональна економічна і соціальна географія»).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи є достатньо обґрунтовані, загалом відповідають зазначеним у роботі меті та завданням, викладені у загальних висновках і висвітлені в опублікованих працях (9 наукових праць, з них: 4 статті у періодичних наукових рецензованих фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (категорія Б); 5 публікацій – у матеріалах і тезах конференцій та семінарів).

Отримані результати забезпечується достатньою апробаційною базою, що доповідалися та обговорювалися на конференціях та науково-технічних заходах різного рівнів (ІІІ Міжнародна конференція «Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм в умовах військового стану: виклики та варіанти впровадження», м.Одеса, 2023 р.; Всеукраїнська науково-практична конференція «Географічна наука: виклики, проблеми та інновації», присвячена пам'яті та 85-річчю з Дня народження професора О.Г. Топчієва, м.Одеса, 2024 р.; Міжнародна науково-практична конференція

«Актуальні проблеми науки, освіти і технологій в Україні та світі», м.Полтава, 2025 р.; 7-а міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: літні дебати», м. Дніпро, 2025 р.; V міжнародна конференція «Моделі міждисциплінарних та міжгалузевих освітніх та освітньо-наукових програм в умовах воєнного стану: виклики та варіанти впровадження», м.Одеса, 2025 р.) та щорічних наукових конференціях студентів та аспірантів і професорсько-викладацького складу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2023-2025 рр.).

Оцінка змісту дисертації, її завершеність, характеристика основних положень роботи.

Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (140 найменування), додатків. Загальний обсяг дисертації разом з додатками становить 287 сторінок. Робота містить 36 таблиць, 55 рисунків, 4 додатки. Логічність та послідовність викладу тексту роботи відповідає поставленим завданням дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача, подано відомості щодо апробації отриманих результатів та їхнє впровадження.

Перший розділ є методологічно зрілим. Авторці вдалося здійснити не механічний огляд літератури, а синтез, що завершується оригінальним авторським визначенням категорії «міграційні трансформації» як інтегральної суспільно-географічної категорії, яка охоплює сукупність якісних і кількісних змін у масштабах, структурі, спрямованості та інтенсивності міграційних потоків у їх просторово-часовому континуумі. Систематизація класифікаційних ознак міграцій за сімома критеріями і характеристика восьми груп чинників формують впорядковану теоретичну базу, яка в подальших розділах не залишається декларацією, а безпосередньо застосовується при аналізі.

Другий розділ виявляє комплексне розуміння авторки про природу міграційних передумов. Аналіз трансформації природного приросту від плюс 1,7 проміле до мінус 11,2 проміле, скорочення сільського населення на 27,1% за 1989-2022 рр., регіональної асиметрії доходів і геополітичних чинників є змістовним і добре аргументованим. Важливо, що ці блоки розглядаються не ізольовано, а через механізм кумулятивного підсилення, що дозволяє пояснити, чому певні регіони набувають стійкого характеру відтоку, а інші формують міграційне притягіння.

Найбільш оригінальним у теоретичному відношенні є третій розділ. Авторська суспільно-географічна концепція міграційних трансформацій з 20-а положеннями є завершеним теоретичним конструктом, а не сумою тверджень. Методика аналізу на основі п'яти кількісних індикаторів у поєднанні з чотирирівневою класифікаційною схемою «тип, підтип, вид, підвид» і просторовим різновидом є найвагомішим методичним внеском роботи.

Результати типізації регіонів за 2002-2021 рр. є переконливими і наочно засвідчують просторову поляризацію міграційної системи. Висновок про те, що у 14 із 18 регіонів з негативним типом МТ провідним механізмом є внутрішній відтік до агломерацій, а не зовнішня еміграція, є концептуально важливим і практично значущим.

Четвертий розділ є найбільш оригінальним за тематикою. Детальний просторовий аналіз динаміки ВПО у розрізі районів ключових регіонів-реципієнтів, кореляційний аналіз зв'язку рівня заробітної плати і чисельності ВПО з коефіцієнтом $r=0,48$ за Спірменом при $p=0,027$, типологія трьох демографічних профілів макрозон, SWOT/TOWS-матриці і сценарне прогнозування є системою результатів, що не має аналогів у вітчизняній географії населення. Особливо слід відзначити аналітичну деталізацію районного рівня, який нерідко залишається поза увагою у регіональних дослідженнях.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають вагомe теоретико-практичне значення для розвитку української географічної науки.

Одержані дисертантом результати достатньо повно представлено у висновках до кожного розділу та загальних висновках, що відповідають головним положенням пропонованого дослідження та його завданням.

Отже, за обсягом і змістом дисертації можна зробити заключення про повне та різнобічне вивчення сформульованої проблеми дослідження, що дозволило авторці здійснити комплексний суспільно-географічний аналіз міграційних трансформацій в регіонах України.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях.

За результатами дослідження дисертаційної роботи опубліковано в 9 наукових працях, з яких 4 статті у періодичних наукових рецензованих фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (категорія Б) і 5 апробаційних публікацій – у матеріалах і тезах конференцій та семінарів.

Зазначене дозволяє зробити твердження, що представлена дисертаційна робота в повній мірі забезпечена опублікованими працями здобувача, при цьому результати дисертаційного дослідження висвітлено в зазначених наукових працях в повному обсязі.

Зауваження до змісту та оформлення дисертації.

Основні побажання та зауваження:

1. Урбанізаційний чинник у системі передумов МТ. У другому розділі аналіз передумов охоплює демографічні, соціально-економічні, геополітичні і розселенські блоки. Однак роль урбанізаційного процесу як самостійного структурного чинника МТ розкрита недостатньо системно. Поглиблення агломераційної концентрації населення є тим механізмом, що безпосередньо формує «полюси тяжіння» позитивного типу МТ, однак аналіз урбанізаційної

динаміки у розрізі окремих агломерацій з прив'язкою до відповідних типів МТ регіонів-реципієнтів міг би суттєво посилити аргументаційну базу третього розділу.

2. Графічне відображення класифікаційної схеми. Чотирирівнева класифікаційна схема «тип, підтип, вид, підвид» є оригінальним і деталізованим методичним рішенням, проте у дисертації вона представлена переважно у текстовому форматі і через систему кодів. Зведена схема-дерево або ієрархічна таблиця, що унаочнювала б усю систему з 11 підтипів, 22 видів і 32 підвидів у єдиному вигляді, суттєво підвищила б сприйняття і практичну відтворюваність методики сторонніми дослідниками. Наявність такого схематичного зображення вигідно виокремила б методичний внесок роботи.

3. Диференціація стратегічних пріоритетів за типами регіонів. Шість стратегічних пріоритетів міграційної політики на 2025-2030 рр. сформульовано на загальнодержавному рівні. Водночас дисертація сама ж довела, що Україна є просторово поляризованою міграційною системою з принципово різними типами МТ по регіонах. З огляду на це, бажано було б показати диференціацію стратегічних пріоритетів хоча б у розрізі трьох виокремлених типів МТ. Зокрема, для позитивного типу актуальнішою є керована інтеграція ВПО, тоді як для негативного типу пріоритетом є стримування внутрішнього відтоку. Така диференціація зробила б стратегічний блок більш операційним для управління.

4. Зв'язок між п'ятиетапною періодизацією і типізацією регіонів. У третьому розділі авторка вдосконалює періодизацію МТ в Україні шляхом виокремлення п'яти етапів за 1989–2026 рр. і одночасно здійснює типізацію регіонів за 2002–2021 рр. Ці два результати є важливими, однак у роботі вони представлені певною мірою автономно. Явна демонстрація того, яким чином зміна етапу МТ відображається на просторовій конфігурації типів регіонів або чи відбувались міжетапні переходи між типами для конкретних регіонів, суттєво підсилила б синтетичний характер третього розділу.

5. Завеликі за обсягом і перенасичені інформацію висновки до розділів та загальні висновки роботи.

6. Насамкінець, зауваження є технічно-редакційного характеру (помарки, описки, тощо).

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, зазначу, що викладені вище побажання та зауваження мають дискусійний та рекомендаційний характер.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації. При детальному і глибокому розгляді дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено. Текст дисертаційного дослідження, стиль подання матеріалів та його наукові результати дають підстави стверджувати, що здобувачка вдало та з дотриманням загальних вимог до академічної доброчесності виконала своє дослідження. Зміст анотацій українською та англійською мовами за своєю

сутністю ідентичні основним положенням дисертації й відображають її мету та новизну.

Загальний висновок. Загалом дисертаційна робота **Острої Вікторії Анатоліївни «СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ»** є самостійною, завершеною науковою працею, виконаною на правах рукопису на актуальну тему з використанням сучасного термінологічного апарату й відповідної теоретико-методологічної бази дослідження. Робота виконана на достатньому кваліфікаційному науковому рівні, розкриває зміст проблематики і містить науково-обґрунтовані результати, які мають наукову новизну, вагоме теоретичне та практичне значення, засвідчують про особистий внесок здобувача та достатньо повно представлені у наукових працях.

Дисертаційна робота відповідає спеціальності 106 «Географія», вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, з наступними змінами), а її *автор – Остра Вікторія Анатоліївна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 10 «Природничі науки» за спеціальністю 106 «Географія».*

Рецензент:

кандидат географічних наук, доцент,
завідувач кафедри географії України,
грунтознавства і земельного кадастру
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

А. Б.
16.06.2022 р.
Особистий підпис канд. геогр. наук
Андрій БУЯНОВСЬКИЙ
ЗАСВІДЧУЮ
СТ. ІНСПЕКТОР ВІДДІЛУ КАДРІВ
Марина Кисельова
